

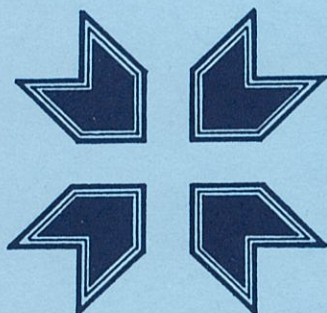
**RAHVASTIKU-UURINGUD
POPULATION STUDIES**

...

EESTI VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU
KUJUNEMINE JA RÄNDELUGU

Hill Kulu

RU Sari B No 38

**EESTI KÕRGKOOIIDEVAHELINE
DEMOURINGUTE KESKUS**

**ESTONIAN INTERUNIVERSITY
POPULATION RESEARCH CENTRE**

© Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus
Estonian Interuniversity Population Research Centre

ISBN 9985-820-50-9

Käesolev töövihk on autorikaitse objekt. Autoriõiguse valdaja eelneva kirjaliku nõusolekuta on keelatud seda väljaannet või selle mistahes osa reprodutseerida, avaldada või jätta avaldamiseks infovõrgus, ümber kirjutada mistahes viisil või vahendiga elektrooniliselt, mehhaaniliselt, fotokopeerimise, salvestamise või muul teel.

Artiklis antakse ülevaade Eesti välissündinud rahvastiku kujunemisest ning analüüsitakse nende rändelugu sünnipõlvkonniti ja -piirkonniti. Kasutatakse Eesti Pere- ja Sündimusuuringu andmeid välissündinud naisrahvastiku kohta. Uurimusest selgub, et aja jooksul on välissündinute geograafiline taust mitmekesisitunud, ent erinevused nende rändekäitumises on kahanenud. Võib arvata, et selle taga on paljuskki ühtlustunud sotsialisatsioonikeskkond.

1. AJALOOLINE TAUST

Enne Teist maailmasõda oli Eesti rahvuslikult homogeenne riik. Vastavalt 1934 aasta rahvaloendusele moodustasid 1.1-miljonilisest rahvastikust 88% eestlased, ülejäänud 12% langes vähemusrahvuste arvele. Neist suuremateks olid venelased, sakslased, rootslased, lätlased ja juudid [RSKB 1937]. Olulisem on see, et nii põhi- kui ka vähemusrahvuste valdav enamik oli Eesti tolleaegsel territooriumil elanud kui mitte sajandeid, siis vähemalt paar-kolm põlvkonda. Üksnes venelaste ja eriti juutide puhul oli välispäritolu rahvastiku osa märkimisväärne. Lisaks ajaloolisele vene vähemusele (piiriäärsetel aladel) elas Eestis ka XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses venestamisperioodil Venemaalt Eestisse saadetud riigiametnikke, sõjaväelasi ja kooliõpetajaid. Samuti oli Eestis vene sõjapõgenikke, kes olid siia asunud pärast 1917 aasta Vene revolutsiooni [Katus *et al* 1997]. Välispäritolu inimeste suur osakaal Eesti juutide hulgas oli seotud selle vähemusrahvuse hilisema kujunemisega. Nii toimus juutide sisseränne Eestisse valdavalt XIX sajandi teisel poolel ja kogukond kujunes välja XX sajandi esimeseks kümnendiks [Berg 1994].

Teine maailmasõda tõi kaasa olulisi muutusi Eesti ja tema rahvastiku jaoks. Eesti kaotas enamiku oma vähemusrahvustest, samuti sõjaeelse välispäritolu rahvastiku. Protsess sai alguse sakslaste lahkumisega aastail 1939–1940, mille ajendas 1939 aasta oktoobris Hitleri üleskutse Itaalia, Poola ja Baltikumi sakslastele ümber asuda Saksamaale [Angelus 1955]. Seejärel jõudis kord juudi kogukonna kätte. Neist osa küüditati esimesel Nõukogude okupatsiooniperioodil (1940–1941) Siberisse, teine osa evakueeriti pärast Saksa–Nõukogude sõja algust Nõukogude tagalasse. Ülejäänud jäid Eestisse, kus nad Saksa okupatsiooni ajal (1941–1944) hukati [Berg 1994; Katus *et al* 1997]. 1943 aastal lahkus Eestist enamik eestirootslasi. Neist osa oli Rootsi asunud juba 1939 aastal, kui nende poolt asustatud saared Suur- ja Väike-Pakri läksid Nõukogude sõjaväe käsutusse.

Oluliselt kahanes ka Eesti venelaste arv. Esimese Nõukogude okupatsiooni ajal langes repressioonide ja küüditamiste ohvriks kolmandik pärast 1917 aasta Vene revolutsiooni Eestisse asunud vene sõjapõgenikest [Katus *et al* 1997]. Teise Nõukogude okupatsiooni (1944–1991) algusaastal kaotas Eesti aga suurema osa piiriäärsetel aladel elanud vene vähemusest. Nimelt arvas 1944 aastal NLiidu Ülemnõukogu kõik Narva-tagused Eesti alad ja suure osa Petseri maakonnast Venemaa koosseisu [Kurs 1993]. Narva-tagustel aladel elasid põhiliselt venelased, Petserimaa oli aga valdavalt segaasustusega piirkonnaks, kus peale eestlaste ja venelaste elas ka lätlast [RSKB 1937]. Seega tõid piirimuutused kaasa ka läti kogukonna kahanemise [Katus *et al* 1997]. Niisiis oli Teise maailmasõja lõpuks kujunenud olukord, kus Eesti oli kaotanud enamiku oma ajaloolistest vähemusrahvustest ja samuti sõjaeelse välispäritolu rahvastiku. 1944 aasta lõpus elas Eestis umbes 850 000 inimest, kellest 97% moodustasid eestlased ning ülejäänud 3% peamiselt venelased, kellest osa elas linnades, teine osa Peipsiäärsetel aladel [Katus 1989].

Sõja tagajärjel muutus ka Eesti geopoliitiline asend – Eesti okupeeriti ja annekteeriti NLiidu poolt. See avas piirid itta ja sai eelduseks Eesti tänase välispäritolu rahvastiku kujunemisele.

2. TÄNASE VÄLISPÄRITOLU RAHVASTIKU TEKE

Sisseränne NLiidust Eestisse algas 1944 aasta sügisel, mil koos Nõukogude vägedega jõudis Eestisse hulk partei- ja nõukogude töötajaid. Neist osa oli siia tööle tulnud juba esimese Nõukogude okupatsiooni päevil, kuid evakueerunud pärast Saksa-Nõukogude sõja algust NLiitu tagasi. Arvukam sisseränne leidis aset järgneva kolme aasta jooksul. Aastail 1945–1947 asus Eestisse keskmiselt 45 000 inimest aastas [Sakkeus 1991]. Lisaks partei-, sõjaväe- ja nõukogude personalile suunati NLiidust tööjõudu Eesti majanduse taastamistöödele. Samuti algas inimeste värbamine tööstusesse, millest kujunes peagi sisserändevoo kandev osa. Ühelt poolt oli Eesti (koos Lätiga) piirkonnaks, kus eeldused sõjaeelse arenenud majanduse ja infrastruktuuri näol olid tööstuse arendamiseks igati soodsad. Teisalt pakkusid vajaminevat tööjõudu Euroopa-Venemaa maapiirkonnad, kus rahvastiku kiirest juurdekasvust tingituna oli väljarändepotentsiaal suur [Katus 1989].

Sisseränne Eestisse jätkus arvukana kogu sõjajärgse perioodi, ehkki aastate jooksul vood järk-järgult kahanesid. Esimestel sõjajärgsetel aastatel tuli NLiidust Eestisse keskmiselt 45 000 inimest aastas, 1950 aastate esimesel poolel oli tulijaid 35 000–40 000 inimest aastas (joonis 1). Alates 1950 aastate teisest poolest kahanesid rändevood veelgi, ent püsisid kuni 1980 aastate alguseni siiski tasemel 20 000–30 000 inimest aastas. Märkida tuleb seda, et lisaks sisserändele toimus sõjajärgsel perioodil ka intensiivne Eestist väljaränne. See viitab välisündinute erakordselt suurele rändekäibe – aastate jooksul käis Eestist läbi tohtu hulk inimesi, kellest püsima jäi vaid osa [Sakkeus 1991].

Aja jooksul muutus ka Eestisse sisserände mehhanism. 1940–1950 aastatel oli sisseränne riigi poolt otseselt juhitud, tsentraliseeritud, seda nii partei- ja nõukogude personali kui ka tööstusesse värvatute osas. Alates 1960 aastatest sai valitsevaks aga detsentraliseeritud ränne. Sisseränne polnud enam niivõrd keskusest suunatud, kuivõrd juba loodud tööstusettevõtete initsiatiivist lähtuv [Katus 1989; Tammaru 1997]. Muutused leidsid aset ka Eesti rändetagamaas. Esimestel sõjajärgsetel aastakümnetel olid sisserännanud valdavalt pärit Eesti lähialadelt, hiljem kasvas mujalt NLiidust tulnute osa [Katus 1989].

Intensiivse sisserände tulemusena tekkis Eestisse arvukas välispäritolu rahvastik. Teades, et Teise maailmasõja lõppedes oli Eesti rahvuslikult homogeenne riik ning sõjajärgsetel aastatel sisserännanud olid valdavalt mitte-eestlased, siis välispäritolu rahvastikust ülevaate saamiseks tuleb jälgida mitte-eestlaste arvu ja osatähtsuse muutumist Eestis. Mitte-eestlaste arv suurenes sõjajärgsetel aastatel kiiresti – 1945 aasta alguses oli Eestis mitte-eestlasi 23 000, ent 1959 aastaks oli nende arv kasvanud 304 000-le. 1970 aastal oli mitte-eestlasi 431 000, 1979 aastal 517 000 ja 1989 aastal juba 602 000. Seega tõusis mitte-eestlaste osatähtsus Eesti rahvastikus ajavahemikus 1945–1989 3%-lt 38%-le (joonis 2) [Katus, Sakkeus 1993]. Oluline on ka eraldi välja tuua välissündinute osatähtsus mitte-eestlaste hulgas. 1989 aastal oli 61% mitte-eestlastest sündinud väljaspool Eestit, ülejäänud 39% moodustasid peamiselt välissündinute järeltulijad teisest põlvkonnast. Kokku oli välissündinuid Eestis 411 000 ja nad moodustasid 26% rahvastikust, mis on teiste Euroopa riikidega võrreldes kõrge näitaja [Katus, Sakkeus 1993].

Analüütiliselt on välispäritolu rahvastiku eraldamine põlisrahvastikust Eesti puhul oluline. Esiteks on põlis- ja välispäritolu rahvastiku demograafiline käitumine olnud paljuski erinev, mistõttu olulised muutused allrühmade käitumises pole mitte alati Eesti

kogurahvastikus kajastust leidnud [Katus, Puur 1992; Katus, Sakkeus 1993; Vikat 1994]. Teiseks on rõhutatud seda, et välispäritolu rahvastik pole lihtsalt üks Eesti rahvastiku demograafiline allrühm, vaid on sisemiselt üsna varieeruv. Nimelt on Eesti välissündinud pärit laialt rändetagamaalt, kus demograafiline ja sotsiaalne käitumine on erinenud piirkonniti märkimisväärselt [Katus, Sakkeus 1993].

Käesoleva artikli eesmärgiks on anda ülevaade Eesti tänasest välispäritolu rahvastikust ja analüüsida välissündinute rändelugu. Detailsema vaatluse all on välissündinud naisrahvastik, kasutatud on 1994. aastal teostatud Eesti Pere- ja Sündimusuuringu (EPSU) andmeid [Katus *et al* 1995a, 1995b]. Artikli esimeses osas annan ülevaate Eesti välissündinud naisrahvastikust olemasolevate demograafiliste, geograafiliste ja sotsiaalsete tunnuste lõikes ning analüüsin muutusi sünnipõlvkonniti. Artikli teises osas vaatlen välissündinud naisrahvastiku rändelugu, selgitamaks, kuivõrd erineb välispäritolu rahvastiku rändekäitumine sünnipõlvkonniti ja -piirkonniti.

3. UURIMISANDMED

Parima ülevaate Eesti tänasest välissündinud rahvastikust annab 1989. aasta rahvaloendusandmestik, mis võimaldab analüüsida välissündinuid põhiliste geograafiliste, demograafiliste ja sotsiaalsete tunnuste lõikes [Katus, Puur 1993]. Täna on ilmunud mitu rahvaloendusandmetel põhinevat välissündinuid käsitlevat ülevaateartiklit [Sakkeus 1991; Katus, Sakkeus 1993; Kulu 1994]. Rahvaloendusandmestikul on siiski omad puudused. Käesoleva uurimistöö eesmärgi silmas pidades võimaldab andmestik küll fikseerida välissündinud isiku sünnikoha ja elukoha 1989 aastal, ent välissündinu rännete kohta elu jooksul teave puudub. Sellest puudusest aitab üle saada 1994 aastal naiste ja 1997 aastal meeste hulgas teostatud Eesti Pere- ja Sündimusuuringu (EPSU) andmestik.

EPSU käigus küsitleti 1994 aastal 5021 naist, kellest 1446 ehk 29% olid välissündinud. Küsitlus teostati ajavahemikus 1924–1973 sündinud naiste hulgas [Katus *et al* 1995a]. Oma olemuselt oli küsitlus retrospektiivne – eesmärgiks oli fikseerida kõik küsitleva isiku elus toimunud rahvastikusündmused, samuti koguda teavet sündmuste tausta kohta. Kuna fikseeriti ka küsitleva isiku elukohavahetused, siis loob EPSU andmestik hea aluse Eesti rahvastiku, sealhulgas välissündinute rändeloo uurimiseks. Siiski on EPSU andmestikul omad puudused. Esiteks ei hõlma andmestik kõiki 1994 aastal Eestis elanud välissündinud naisi. Nii puudub teave kõige vanemate välissündinute põlvkondade kohta, kes kujundasid sisse- ja välisrändeprotsesse Eestis 1940 aastatel. Teiseks ei võimalda küsitlusandmestik analüüsida välispäritolu rahvastiku rändelugu rahvustunnuse lõikes. Küsitletute arvu vähesuse tõttu on võimalik eristada vaid venelasi ja teiste rahvuste esindajaid.

Järgnevalt vaatlen välissündinud naisrahvastikku järgmiste tunnuste lõikes: sünnipõlvkond, sisse- ja välisrändeaasta, sünnikoht, etniline päritolu, lapsepõlvkodu keel, elukoht Eestis (piirkond, asulatüüp) pärast Eestisse tulekut ja praegu. Kuna rahvastiku demograafiline ja sotsiaalne käitumine muutub üldjuhul põlvkonniti, siis on analüüsid teostatud sünnipõlvkonniti.

4. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU ISELOOMULIKUD JOONED

4.1. Sünnipõlvkond ja sisserände aasta

Vaadeldes Eesti välissündinud rahvastikku sünnipõlvkonniti, selgub, et kõige arvukama põlvkonna moodustavad 1920 aastate teisel poolel sündinud ning kõige vähem on 1960 aastate lõpus ja 1970 aastate alguses sündinuid, kusjuures põlvkondade suuruse kahanemine vanematest nooremate suunas on üsna reeglipärane (joonis 3). Välissündinute jaotus sisserände aasta järgi on aga oodatavast mõnevõrra teistsugune. Kõige arvukamalt on Eestisse 1940 aastate teisel poolel jõudnud (joonis 4). 1950 aastatel tulnud on oodatavalt vähem, ent 1960 aastatel ja 1970 aastate esimesel poolel sisserännanud on taas arvukamalt. Pärast 1970 aastate keskpaika tulnud on jälle vähem. Erinevused välissündinute jaotuses sünnipõlvkonniti ja sisserände aasta järgi viitavad sellele, et kõige nooremad põlvkonnad on Eestisse jõudnud peamiselt lapseas, ent teiste põlvkondade esindajad on siia tulnud valdavalt täiskasvanuna, ehkki ka nende hulgas on lapsena tulnud.

4.2. Sünnikoht, etniline päritolu ja lapsepõlvkodu keel

44% küsitletud välissündinutest on pärit Kaug-Venemaalt, 32% sisserännanutest on aga sündinud Lähi-Venemaal, st Eestiga piirnevatel ja ajalooliselt seotud Vene aladel (Loode-Venemaa). 10% välissündinutest on pärit Ukrainast ja Moldovast, 6% Valgevenest ning 4% Taga-Kaukaasiast ja Kesk-Aasiast. Muijal (sh teistes Balti riikides) sündinud moodustavad 3% välissündinutest. Varasematest uurimustest on selgunud, et aastate jooksul on Eestisse sisserännanud geograafiline taust muutunud – kasvanud on rändevoogude heterogeensus sünnikoha lõikes [Katus 1988; 1989; Katus, Sakkeus 1993]. Seda väidet kinnitab ka käesolev uurimisandmestik. Näeme, et vanemad põlvkonnad on sünnikoha lõikes märgatavalt homogeensemad kui nooremad (joonis 5). Lisaks on vanemate põlvkondade esindajate hulgas suhteliselt arvukalt neid, kes on pärit Eestiga piirnevatelt Venemaa aladelt, samal ajal kui nooremate põlvkondade puhul on rohkem mujalt NLiidust pärit inimesi.

Ehkki põlvkondade noorenedes on suurenenud nii välissündinute heterogeensus sünnikoha lõikes kui ka mitte-Vene vabariikidest pärit inimeste osatähtsus, pole sarnaseid muutusi toimunud välispäritolu rahvastiku etnilises ja keelelises taustas. Üldandmetest selgub, et välissündinutest on 69% vene, 9% eesti ja 22% muust rahvusest. Nendest 74% on lapsepõlvkodus rääkinud vene, 8% eesti ja 18% teisi keeli. Vastupidiselt ootustele pole aga venelaste osatähtsus nooremate põlvkondade puhul väiksem kui vanemate põlvkondade juures, vaid enamvähem sama (joonis 6). Venekeelses keskkonnas üleskasvanute osatähtsus on aga põlvkondade noorenedes isegi kasvanud (joonis 7). Põhjusti on siin kaks. Esiteks on Lähi-Venemaalt ja eriti mitte-Vene vabariikidest sisserännanud hulgas aja jooksul kasvanud venelaste osatähtsus (joonis 8). Teiseks on põlvkondade noorenedes suurenenud venekeelsete osatähtsus nii Venemaalt kui ka mitte-Vene vabariikidest pärit mittevenelaste seas (joonis 9). Seega on aastate jooksul sisserännanud geograafiline taust küll mitmekesistunud, ent nende etniline taust on püsinud muutumatuna, keeleline taust aga hoopis ühtlustunud [vrd ka Sakkeus 1991].

Nagu selgus, on välissündinute hulgas ka eestikeelseid ja eesti päritolu inimesi. Need on valdavalt XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses Venemaale väljarännanud järeltulijad,

vähem on Nõukogude ajal Eestist küüditatute (1940 aastatel) ja vabatahtlikult NLiitu lahkunute järglasi. Väljarännanute järeltulijad jõudsid Eestisse peamiselt 1940 aastate teisel poolel, vähemal määral asus neid siia ka hilisematel aastatel. Kokku tuli Teise maailmasõja järgsel perioodil Eestisse vähemalt 52 000–54 000 eesti väljarännanute järeltulijat, kellest suurema osa moodustasid 1910–1930 aastatel sündinud [Kulu 1994; Kulu 1997]. Küüditatute valdavalt 1950 aastatel N Liidus sündinud lapsed naasid Eestisse aga 1950 aastate lõpus. Põlvkonniti on eestlaste osatähtsus küsitletud välissündinute hulgas erinev: 1920 aastate lõpus ja 1930 aastate alguses sündinute hulgas on eesti päritolu inimesi 13%, 1960 aastate lõpus ja 1970 aastate alguses sündinute seas aga 5% (joonis 6).

4.3. Paiknemine ja geograafiline mobiilsus Eestis

Tulles välispäritolu rahvastiku paiknemise ja Eesti-sisese geograafilise mobiilsuse juurde, võib öelda, et olulisi erinevusi leidub ka siin. Analüüsides välissündinute jaotust esimese elukoha järgi Eestis, selgub, et valdav enamik neist asus siia tulles elama kahte piirkonda: Loode- ning Põhja- ja Kirde-Eestisse. Nii moodustavad Loode-Eestisse (sh Tallinn) asunud 44% ning Põhja- ja Kirde-Eestisse (sh. Narva, Kohtla-Järve) läinud 36% küsitletud välissündinutest, samal ajal kui ülejäänud Eesti piirkondadesse (sh Tartu ja Pärnu) asus kokku vaid 20% välispäritolu rahvastikust. Siinkohal võib välissündinute hulgas erinevusi leida sünnipõlvkonniti. Põlvkondade noorenedes on teiste Eesti piirkondade arvel mõnevõrra kasvanud Loode-Eestisse elama asunute osatähtsus (joonis 10). Lisaks on Loode-Eesti välispäritolu rahvastik suurenenud ka hilisema Eesti-sisese rände tulemusena. Vanemate põlvkondade osas on kasvu allikaks olnud Kagu-Eesti, nooremate puhul Kirde-Eesti välissündinud (joonis 11). Praegu elab 47% küsitletud välissündinutest Loode-Eestis, 35% Põhja- ja Kirde-Eestis ning 17% mujal Eestis.

Välispäritolu rahvastiku linnastumisest selgub, et 86% küsitletutest asus Eestisse tulles elama linnadesse, kusjuures Loode-Eestis asus linnadesse 91%, Põhja- ja Kirde-Eestis samuti 91%, mujal Eestis aga vaid 63% välissündinutest. Ka siin võib erinevusi leida põlvkonniti. Nii on vanemate põlvkondade välissündinute hulgas algselt linnadesse läinuid vähem kui nooremate seas, kuid aja jooksul on linnastumistase tõusnud kõikide põlvkondade puhul (joonis 12). Praegu elab linnades 90% Eesti välissündinutest, Loode-Eestis on see näitaja 94%, Põhja- ja Kirde-Eestis 93%, mujal Eestis aga 73%.

Niisiis on Eesti välispäritolu rahvastiku paiknemist iseloomustanud koondumine Loode-, Põhja- ja Kirde-Eestisse ning eelkõige sealsetesse linnadesse. Aja jooksul on see suundumus veelgi süvenenud. Oma paiknemiselt erineb välispäritolu rahvastik märgatavalt põlisrahvastikust – viimati nimetatud on vähem linnastunud ja üle Eesti ühtlasemalt jaotunud.

5. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU RÄNDELUGU

Järgnevalt vaatlen välissündinud naisrahvastiku rändelugu. Eesmärgiks on selgitada, kui võrd erinevad eri põlvkondadest ja piirkondadest pärit välissündinud rändeloo poolest. Millised on rändekäitumiserinevused sünnipiirkonniti, kuidas on need aja jooksul muutunud? Kas Eesti rändetagamaa laienemine on põhjustanud rändekäitumiserinevuste kasvu või on erinevused hoopis kahanenud? Analüüsil kasutan järgmisi tunnuseid:

esmasrändevanus, sisserändevanus, sisserändepariteet, sisserändetüüp, sisserändepõhjus, esimene elukoht Eestis (piirkond, asulatüüp). Vaatluse all on täiskasvanuna Eestisse saabunud.

Analüüsides välissündinute esmasrände ajastust, selgub, et põlvkondade noorenedes on esmasrändevanus kahanenud, kusjuures märgatav kahanemine saab alguse 1940 aastate teisel poolel sündinutest (joonis 13). Erinevusi leiab ka sünnipiirkonniti. Vanemate põlvkondade puhul on Kaug-Venemaalt ja mitte-Vene vabariikidest pärit välissündinutel olnud keskmine vanus esmasrändel kõrgem kui Eesti lähialadelt pärit inimestel (joonis 14). 1930 aastate teisel poolel ja hiljem sündinute hulgas aga olulised erinevused sünnipiirkonniti puuduvad.

Põlvkondade noorenedes on kahanenud ka välissündinute sisserändevanus. Nii on vanemate põlvkondade välissündinud saabunud Eestisse keskmiselt kolm aastat vanemana kui nooremate põlvkondade esindajad (joonis 15). Erinevusi sisserändevanuses leiab taas sünnipiirkonniti. Kaug-Venemaal ja mitte-Vene vabariikides enne 1940 aastate keskpaika sündinutel on sisserände keskmine vanus üldjuhul kõrgem kui lähialadelt pärit välissündinutel, ent hiljem sündinute hulgas olulised erinevused sisserändevanuses puuduvad (joonis 16).

Erinev on ka välissündinute jaotus sisserändepariteedi järgi (sisseränne n rändena). Üldandmetest selgub, et keskmiselt on sisseränne Eestisse olnud välissündinutel 2.2 ränne. Põlvkondade noorenedes sisserändepariteet kahaneb – vanemate põlvkondade välissündinutel on olnud sisserändele eelnenud elukohavahetusi rohkem kui nooremate põlvkondade esindajatel (joonis 17). Olukord erineb jälle sünnipiirkonniti. Kaug-Venemaalt ja mitte-Vene vabariikidest pärit välissündinutel on sisserändepariteet reeglina kõrgem kui Eesti lähialadelt pärit välissündinutel, eelkõige just enne 1940 aastate keskpaika sündinud põlvkondade osas (joonis 18).

Sisserände taustale heidab valgust välispäritolu rahvastiku lahkamine sisserändesuuna ja -põhjuse järgi. Selgub, et vanemate põlvkondade välissündinute hulgas on võrdselt neid, kel sisseränne tähendas rännet maalt linna või ühest linnast teise (joonis 19). Nooremate põlvkondade välissündinute puhul on aga valitsevaks sisserändesuunaks olnud linn-linn-ränne. Teisi sisserändetüüpe esineb vähe. Siiski tuleb märkida, et vanemate põlvkondade esindajate hulgas on arvukalt veel neid, kel sisseränne Eestisse tähendas ühest maapiirkonnast teise asumist. Võrdlus sünnipiirkonniti näitab, et Eesti lähialadelt pärit sisserännanud erinevad taas mujalt NLiidust pärit välissündinutest. Nii on Lähi-Venemaalt pärit välissündinute puhul maa-linn-ränne püsinud olulise sisserändetüübina mõnevõrra kauem, ehkki seejärel on selle osatähtsus kiiresti kahanenud (joonis 20). Märkida tuleb veel seda, et ehkki antud juhul pole põlvkondade noorenedes rändekäitumise ühtlustumist märgata, kinnitab välissündinute lahkamine sisserändetüübi järgi veel kord tõsiasja, et erinevad just Lähi-Venemaalt ja mujalt NLiidust pärit välissündinud, samal ajal kui Kaug-Venemaalt ja mitte-Vene vabariikidest pärit välissündinute rändekäitumiserinevused on väheolulised.

Huvitav on ka välissündinute sisserändepõhjusi puudutav teave. Enamik välissündinutest asus Eestisse vabal tahtel. Vaid vanemate põlvkondade inimeste hulgas on mõnevõrra neid, kes peavad Eestisse tulekut sundrändeks. Valdav osa välissündinud naistest väidab, et Eestisse tuleku otsus oli seotud tema enda sooviga, 30–40% küsitletutest seob

sisserändeotsuse teise pereliikme või sugulase sooviga. Põhilised sisserändeotsust mõjutanud asjaolud on seotud kas tööga, sooviga muuta elukeskkonda või pereloomega (taasühinemisega). Siinjuures on oluline märkida, et põlvkondade noorenedes on kahanenud töö ja elukeskkonnaga seotud asjaolude osatähtsus, samal ajal on tõusnud perega seotud asjaolude osakaal (joonis 21). Seega on välissündinud naiste puhul tööga seotud maalt linna või linnast linna suunduv sisseränne aja jooksul asendunud linn-linn-tüüpi sisserändega, mille puhul on valitsevaks rändemotiiviks perega seotud asjaolud. Lisada tuleb seda, et Loode-Venemaalt pärit välissündinute hulgas on tööga seotud sisserände osatähtsus olnud reeglina väiksem ja sisserändepõhjused mitmekesisemad kui mujalt NLiidust pärit välissündinute seas (joonis 22).

Tulles välissündinute rändeloo juurde pärast Eestisse tulekut, võib öelda, et erinevusi leiab ka siin. Nagu eespool selgus, asus valdav enamik välissündinutest elama Loode- ning Põhja- ja Kirde-Eestisse, eelkõige sealsetesse linnadesse, kusjuures põlvkondade noorenedes on koondumine suurenenud. Erinevused välissündinute elukohavalikus on märkimisväärsed ka sünnipiirkonniti. Nii on Kaug-Venemaal ja mitte-Vene vabariikidest pärit vanemate põlvkondade välissündinute hulgas oluliselt rohkem neid, kes asusid Eestisse tulles elama Loode-, Kirde- ja Põhja-Eestisse (joonis 23). Keskmiste ja nooremate põlvkondade osas aga olulised erinevused puuduvad. Sarnane on olukord ka erinevustega linnastumistasemes (joonis 24).

Välissündinute rändeloost enne ja pärast Eestisse tulekut selgus niisiis tõsiasi, et välissündinute rändekäitumine erineb sünnipiirkonniti märgatavalt. Eelkõige eristuvad teistest Eesti lähialadelt pärit välissündinud, erinevused Kaug-Venemaalt ja mitte-Vene vabariikidest pärit välissündinute rändekäitumises on väheolulised. Sünnipõlvkonniti on aga olukord mõneti erinev. Vanemate põlvkondade puhul on erinevused rändekäitumises suured, ent keskmiste ja ka nooremate põlvkondade juures on need vähem märgatavad. Seega võib järeldada, et aja jooksul on piirkondlikud rändekäitumiserinevused kahanenud.

Välispäritolu naisrahvastiku sisserände taustast selgus, et põlvkondade noorenedes on valdavalt tööga seotud maa-linn- või linn-linn-rändetüüp asendunud perelooma (taasühinemise) motiividest ajendatud linn-linn-rändetüübiga. Lähi-Venemaalt pärit välissündinute hulgas on tööga seotud sisserände osatähtsus olnud reeglina väiksem ja sisserändepõhjused mitmekesisemad kui mujalt pärit välissündinute seas.

6. KOKKUVÕTE

Kokkuvõtteks võib öelda järgmist. Eesti tänase välissündinud rahvastiku kujunemine sai alguse Teise maailmasõja lõpul, mil vallandus intensiivne sisseränne NLiidust Eestisse. Sõjajärgsel perioodil kasvas välissündinute arv Eestis kiiresti ja ulatus 1980 aastate lõpus 411 000-ni. 1989 aastal moodustasid välissündinud 26% Eesti rahvastikust ning koos Eestis sündinud teise põlvkonnaga ulatus välispäritolu rahvastiku osatähtsus ligi 40%-ni [vrd Katus, Sakkeus 1993]. Euroopa kontekstis on sedavõrd suur välissündinute osatähtsus üsna harukordne nähtus. Mitmes sõjajärgsel perioodil pikka aega positiivse rändesaldoga Euroopa riigis (Saksamaa, Prantsusmaa, Rootsi, Belgia) on välissündinuid tänaseks 5–10%, enamikes Euroopa riikides ei ulatu nende osatähtsus aga mõnest protsendist

kõrgemale. Üksnes kääbusriikides (Liechtenstein, Luksemburg ja Monako) on välissündinuid samas suurusjärgus kui Eestis [Katus, Sakkeus 1993].

Eesti välissündinuid on sageli käsitletud kui homogeenne päritoluga rahvastikurühma. Uurimistöös saadud tulemused kinnitavad Katuse [Katus 1989] varasemat väidet, mille järgi suhteliselt suurt välissündinud rahvastikku Eestis iseloomustab ka suur sisemine heterogeensus sünnikoha alusel. Nagu välissündinute geograafilist tausta analüüsides selgus, on välissündinud rahvastiku heterogeensus aastate jooksul kasvanud. Nii on vanemad põlvkonnad pärit Eestiga ajalooliselt seotud Venemaa lähialadelt, ent nooremate puhul domineerivad ulatuslikult ja mitmekesiselt kaugtagamaalt pärit inimesed. Lisaks on põlvkondade noorenedes suurenenud mitte-Vene vabariikidest pärit inimeste osatähtsus. Samas on aga oluline märkida, et kuigi sisserännanute geograafiline taust on aastate jooksul mitmekesisestunud, on nende etniline taust püsinud muutumatuna, keeleline taust aga hoopis ühtlustunud. Põhjus on selles, et põlvkondade noorenedes on mitte-Vene vabariikidest pärit välissündinute hulgas kasvanud venelaste osatähtsus, samuti on oluline osa noorema põlvkonna mitte-venelastest üles kasvanud venekeelses keskkonnas.

Välissündinute paiknemist Eestis iseloomustab koondumine Loode-, Põhja- ja Kirde-Eestisse, eelkõige sealsetesse linnadesse [Katus, Sakkeus 1993]. Uurimistöös saadud tulemused näitavad, et aja jooksul on see suundumus veelgi süvenenud. Ühest küljest on põlvkondade noorenedes järk-järgult kasvanud Loode-Eestisse asunute osakaal, teisalt on Loode-Eesti välissündinud rahvastik suurenenud ka mujalt Eestist sinna ümber asunud välissündinute arvel. Välissündinute koondumine Loode-, Põhja- ja Kirde-Eesti linnadesse on loonud tänaseks olukorra, kus näiteks Kirde-Eesti linnade (Narva, Kohtla-Järve ja Sillamäe) rahvastik koosneb enamjaolt välispäritolu inimestest.

Analüüsides välispäritolu naisrahvastiku rändelugu, selgus, et esiteks on põlvkondade noorenedes tööga seotud maa-linn- või linn-linn-sisserändesuund asendunud linn-linn-rändesuunaga, mille taga on valdavalt pereloomega (taasühinemisega) seotud asjaolud. Siinkohal võib märgata sarnasusi Lääne-Euroopa riikide kogemusega sõjajärgsest perioodist, kus 1950–1960 aastatele iseloomulik tööränne asendus (pärast sisserändepiiranguid) 1970. aastatel perede taasühinemisest põhjustatud rändega.

Teiseks tuleb märkida seda, et põlvkondade noorenedes on kahanenud erinevused välissündinute rändekäitumises sünnipiirkonniti. Nii on vanemate põlvkondade välissündinute hulgas rändekäitumiserinevused märkimisväärsed, ent keskmiste ja nooremate seas on need reeglina väheolulised. Seega on aastate jooksul välissündinute geograafiline taust küll mitmekesisestunud, ent nende rändekäitumine on hoopis ühtlustunud. Lisaks on põlvkondade noorenedes kahanenud mõneti erineva rändekäitumisega Lähi-Venemaalt pärit välissündinute osatähtsus.

Siiski tuleb saadud tulemustesse suhtuda ettevaatlikult. Lahtiseks jääb küsimus, kuivõrd homogeenne on Kaug-Venemaalt ja mitte-Vene vabariikidest pärit rahvastik sisemiselt, ehkki märkimisväärsede erinevuste puudumine välissündinute rändekäitumises agregaattasandil ja välissündinute geograafilisest mitmekesisusest hoolimata kasvaval määral sarnane sotsialisatsioonikeskkond (linn, venekeelne keskkond) annavad alust oletuseks rändekäitumise üldisest ühtlustumisest. Välispäritolu rahvastiku sisemine homogeenus/heterogeensus vajakski edasist uurimist, kusjuures välissündinute

rändekäitumiserinevusi võiks analüüsida lisaks sünnipiirkonnale ka etnilise päritolu järgi. Nii EPSU naiste- kui ka meesteküsitlusel põhinev andmestik peaks seda võimaldama.

Kirjandus

Angelus, O. (1955). Ümberasumine Saksamaale. R.Maasing, E.Blumfeldt, H.Kauri, V.Pekomäe (toim). *Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas*. Stockholm, EMP, lk.121–126.

Berg, Eiki (1994). Juudi asustuse iseärasusi Eestis. *Akadeemia*, No.6, lk.816–829.

EKDK (1994). *Eesti Pere- ja Sündimusuuring. Andmefail*. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev (1988). *Eesti rändetagamaa rahvastikuproгноos*. RU Seeria B, No.5. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev (1989). *Eesti demograafiline areng läbi sajandite*. RU Seeria B, No.9. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev (1997). Eesti ja eestlus rahvastikuteadlase pilguga. H.Kulu, K.Metsis, T.Tammaru (toim). *Eestlane olla ... Eesti keele ja kultuuri perspektiivid*, Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk.71–93.

Katus, Kalev, Allan Puur (1992). *Eesti rahvastiku suremustrend elutabelite analüüsi põhjal*. RU Seeria B, No.14. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev, Allan Puur (1993). *The 1989 Estonian Population and Housing Census*. RU Series A, No.33. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus, Brian Silver (1995a). *Eesti pere- ja sündimusuuring. Metodoloogiaülevaade*. RU Seeria A, No.39. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1995b). *Eesti pere- ja sündimusuuring. Standardtabelid*. RU Seeria C, No.6. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1997). *Development of National Minorities Estonian Republic up to 1944*. RU Seeria B, No.34. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev, Luule Sakkeus (1993). *Foreign-born Population in Estonia*. RU Seeria B, No.19. Tallinn, EKDK.

Kulu, Hill (1994). *Mujalsündinud eestlased Eestis 1989*. RU Seeria B, No.23. Tallinn, EKDK.

Kulu, Hill (1997). Eestlaste tagasiränne 1940–1989. Lääne-Siberist pärit eestlaste näitel. Summary: Estonian return migration 1940–1989. A case of West-Siberian Estonians. *Publicationes Instituti Geographici Universitatis Helsinkiensis*, Series C, No.9.

Kurs, Ott (1993). Eesti piirid Euroopa riikide taustal. *Akadeemia*, No.5, lk.451–468.

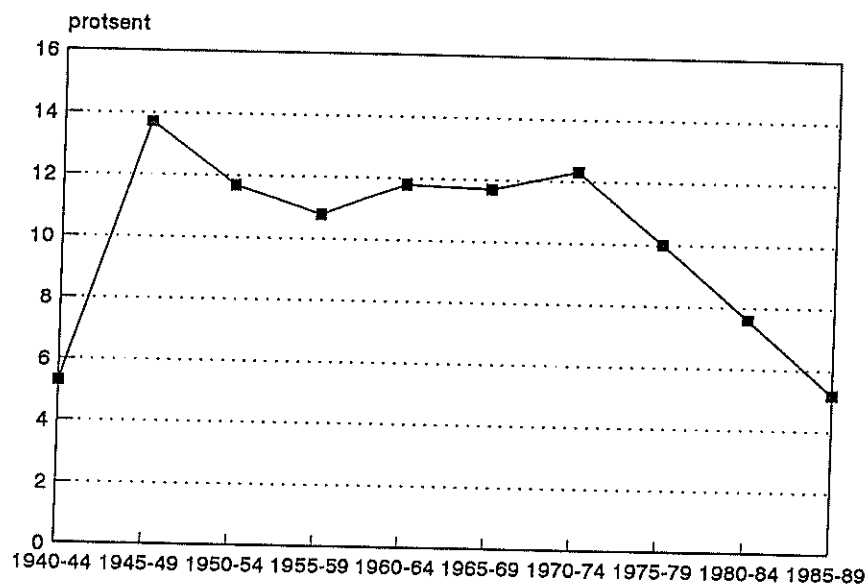
RSKB (1937). *Rahvastikuprobleeme Eestis, II rahvaloenduse tulemusi, vihik IV*. Tallinn, Riigi Statistika Keskbüroo.

Sakkeus, Luule (1991). *Post-war Migration Trends in Estonia*. RU Seeria B, No.15. Tallinn, EKDK.

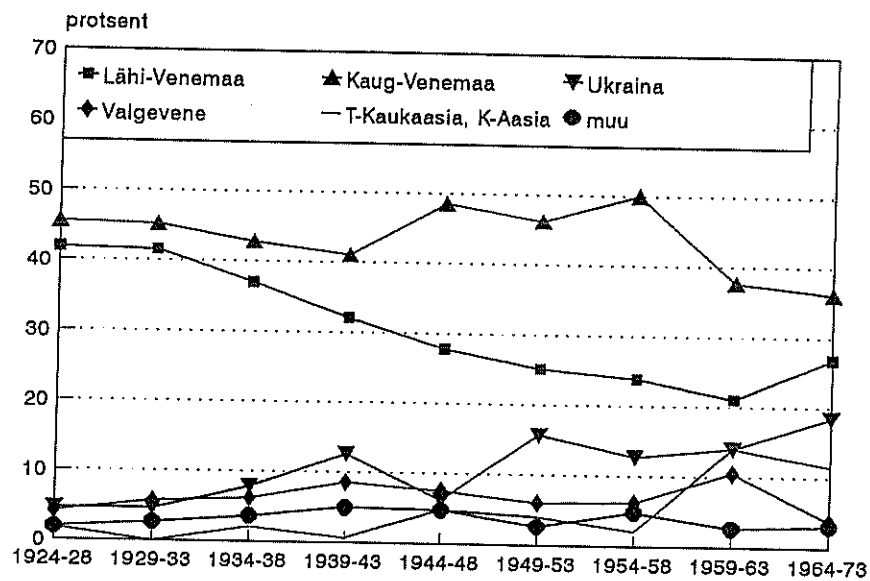
Tammaru, Tiit (1997). Venelased Eestis: Ränne ja kohanemine. *Akadeemia*, No.9, lk.1657–1677.

Vikat, Andres (1994). Family formation in Estonia. *Publications of the Finnish Demographic Society*, No.15.

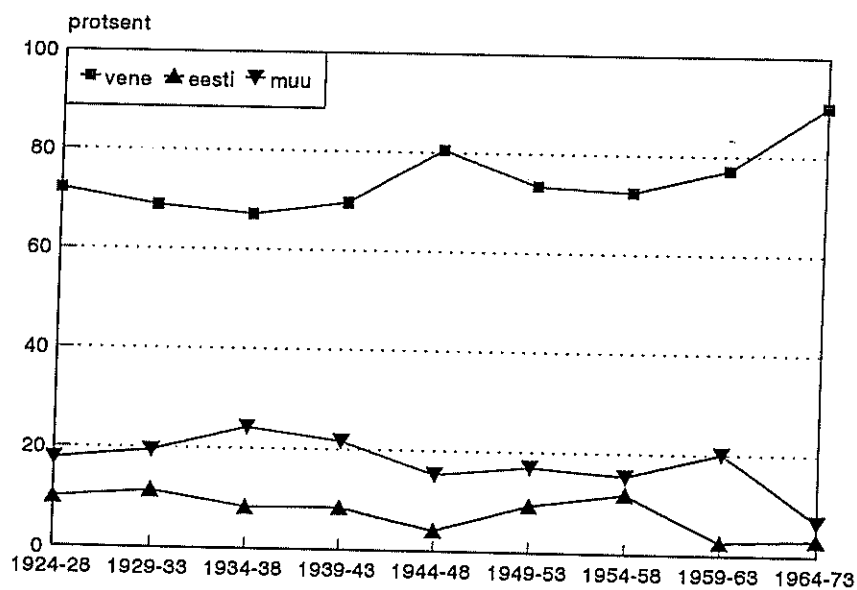
Joonis 1. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU SISSERÄNDEAASTA

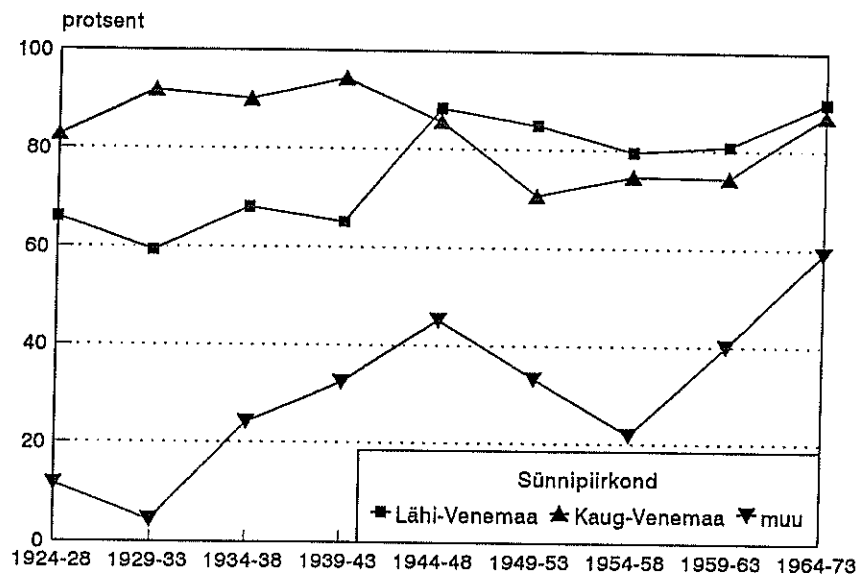
Joonis 2. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU SÜNNIKOHT

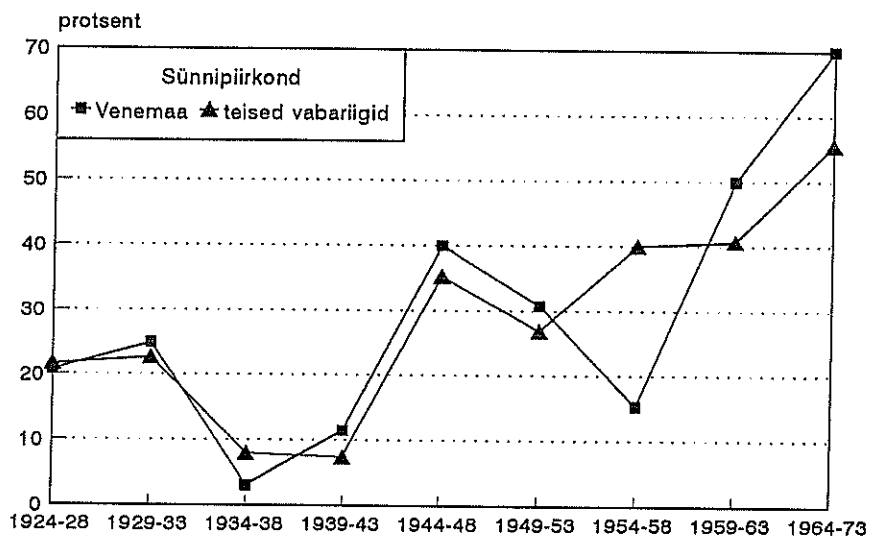
Joonis 3. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU LAPSEPÕLVEKEEL

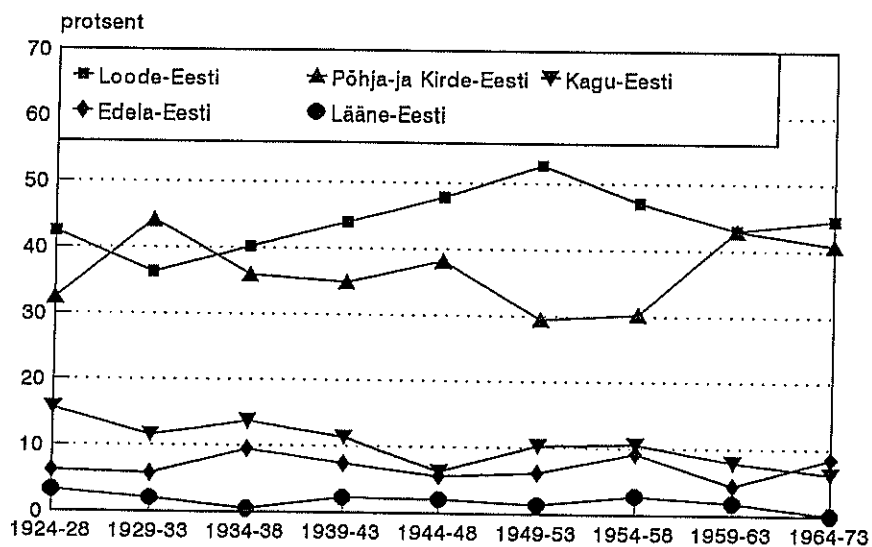
Joonis 4. VENELASED VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKUS

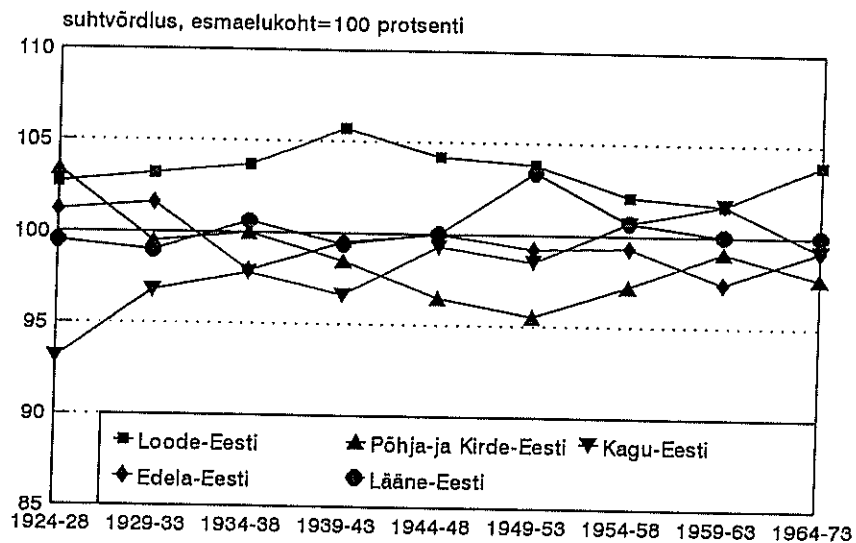
Joonis 5. VENE KEELEKESKKONNAS KASVANUD MITTEVENELASED

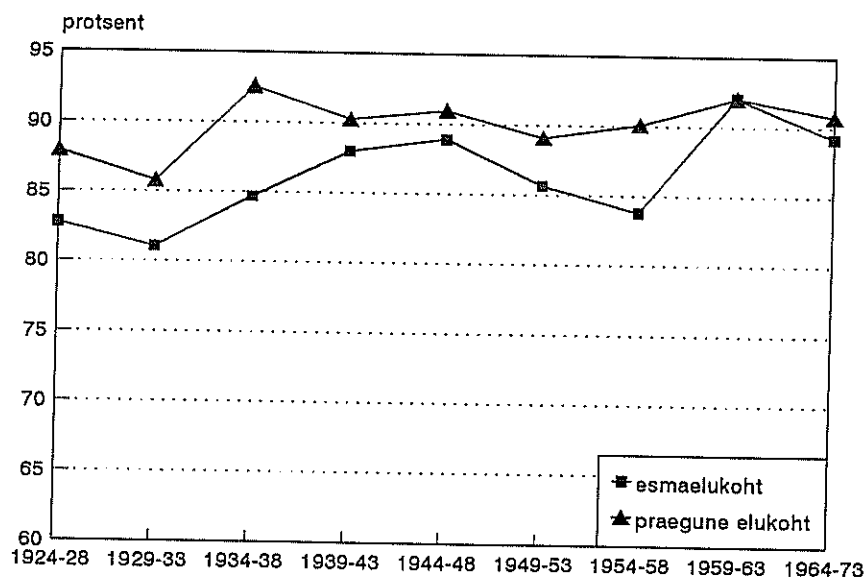
Joonis 6. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU ESMAELUKOHT EESTIS

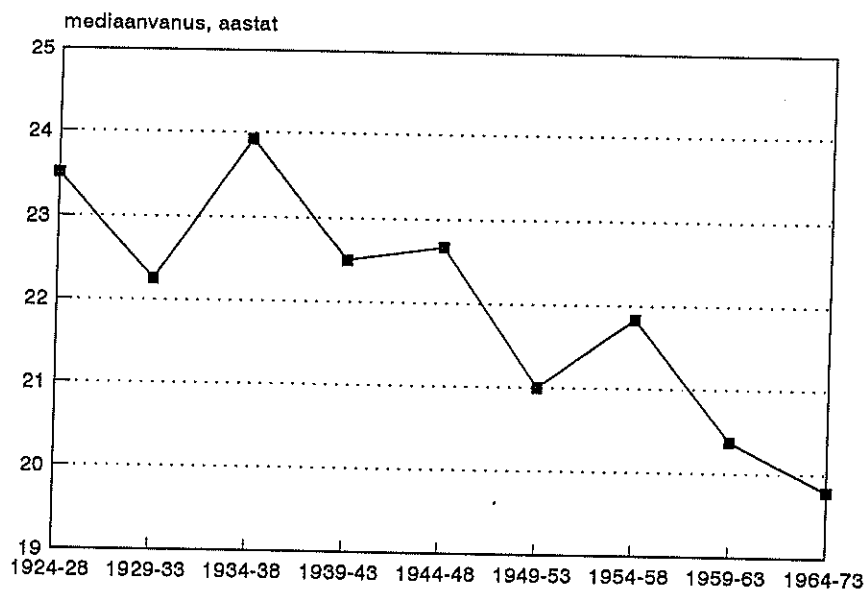
Joonis 7. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU PRAEGUNE ELUKOHT EESTIS

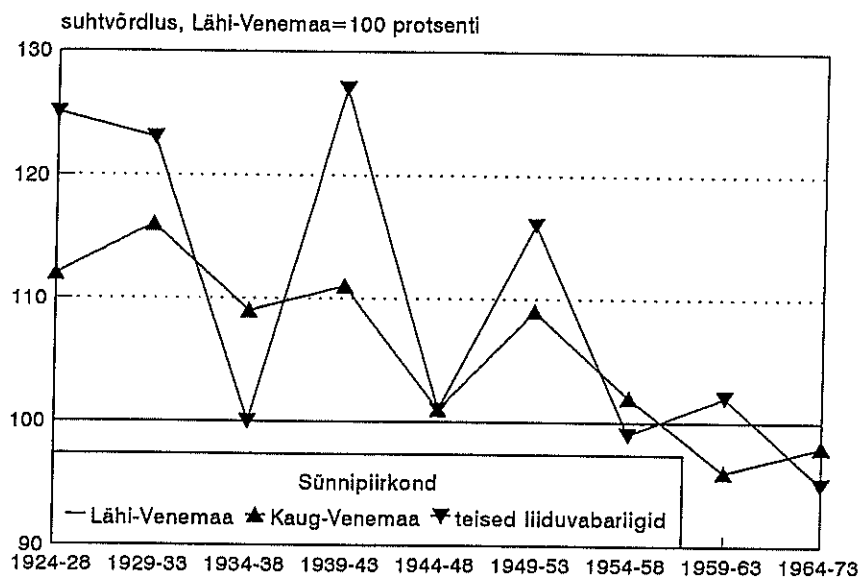
Joonis 8. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU LINNASTUMUS

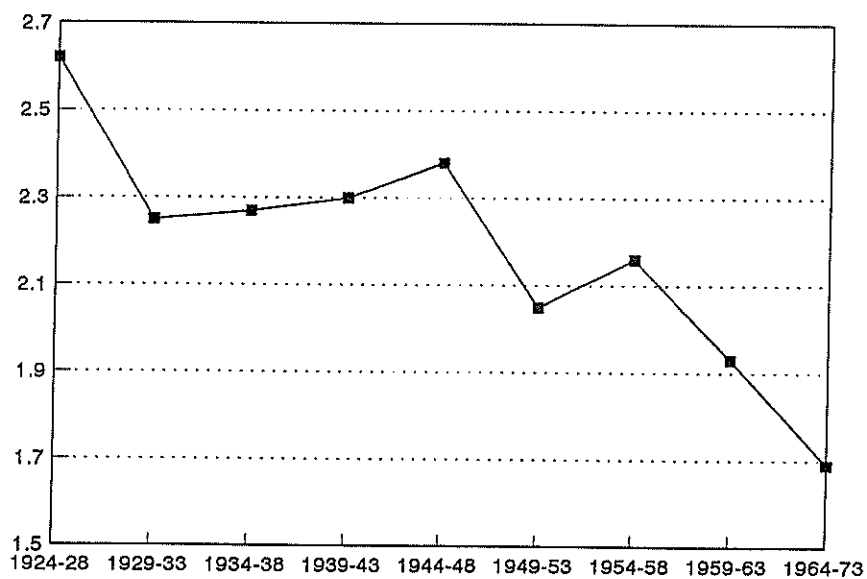
Joonis 9. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU SISSERÄNDE AJASTUS

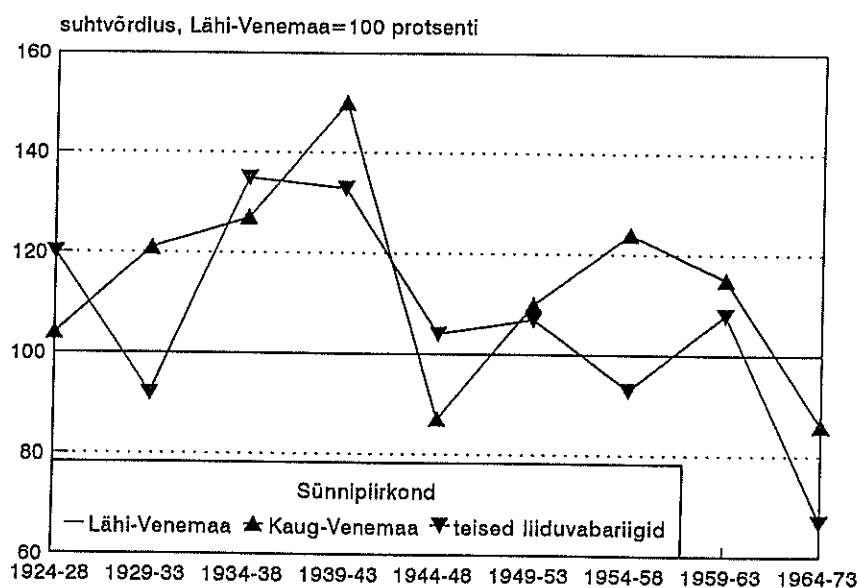
Joonis 10. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU SISSERÄNDE AJASTUS

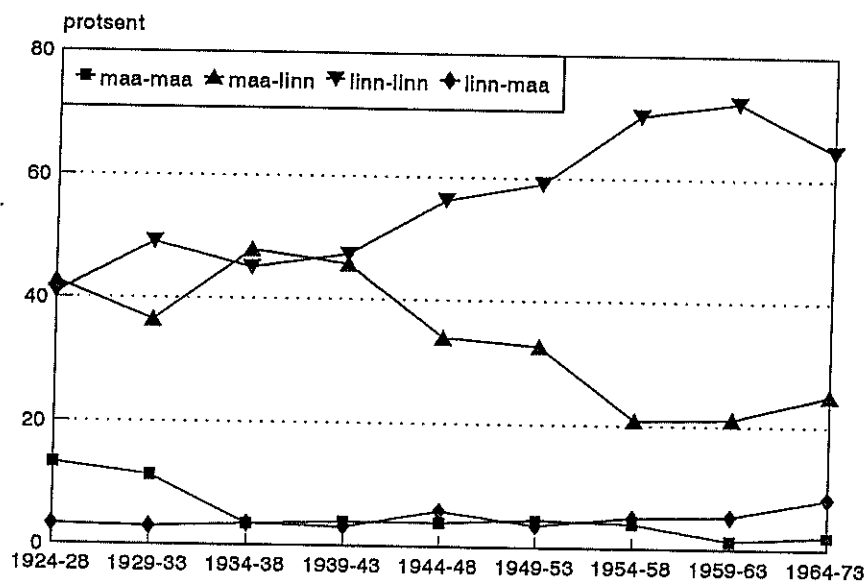
Joonis 11. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU SISSERÄNDEJÄRJESTUS

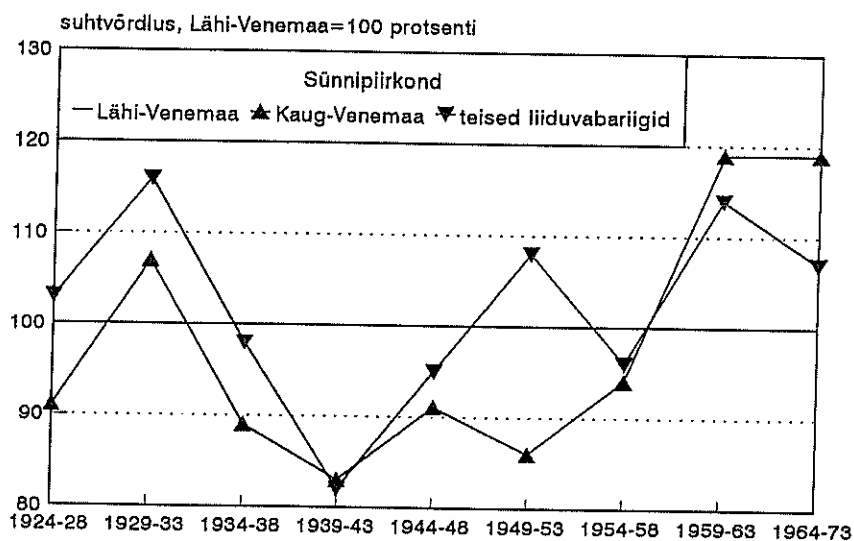
Joonis 12. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU SISSERÄNDEJÄRJESTUS

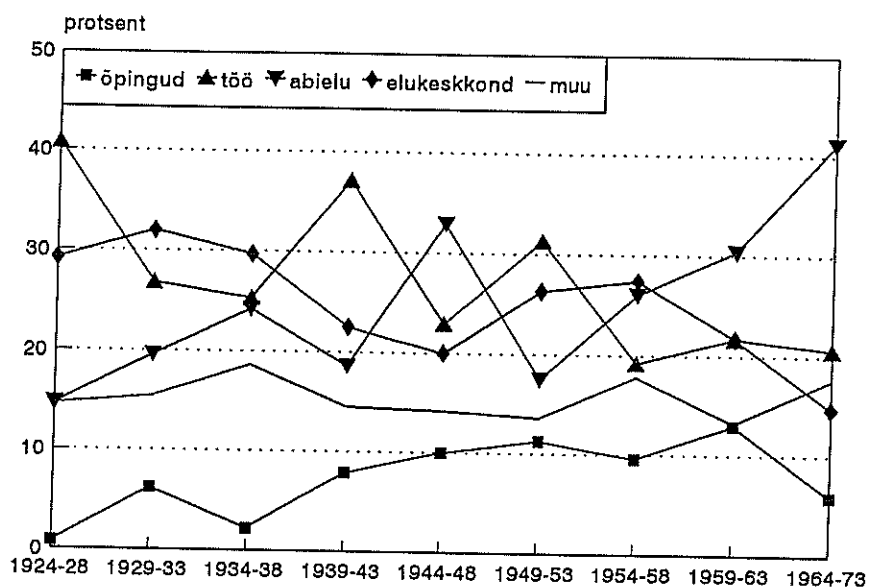
Joonis 13. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU SISSERÄNDESUUND

Joonis 14. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU MAA-LINN SISSERÄNNE

Joonis 15. VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIKU SISSERÄNDETÜÜP

Joonis 16. PÕHJA-EESTISSE ASUNUD VÄLISSÜNDINUD RAHVASTIK

